

Errepublikak espainola eta Euskal Estatutua

Joseba Intxausti

Espainiako bigarren Errepublikarekin euskal autonomizaletasunari itxaropen eta aukera berriak sortzen zaizkio. Foruak beren osotasunean eskuratzetik ez baldin badago ere, Kontzertu ekonomikoetatik harago ere jo litekeela ematen du, autonomi Estatutu bat lortuz. Ez da, beharbada, aberzale beroenek nahi luketen adina, baina aurreko berrogeitahamar urtetakoaren ondoan aurrerakada handi bat gerta liteke hori.

Estatu berri baten bila

Errepublikak lau arazo larri eta funtsezko zituen: erlijioarekikoa, armadarena, eskualdeena eta soziala. Erlijio eta eskualde arazoek, batez ere Konstituzioan izango dute beren kokalekua. Eskualdeen autonomiarena ez zen, inondik ere, politikako zakur batzuren asmakizun bat. Espainiak, bi mende pasatxo zeramatzan eskualdeen arazoa bide faltso batetik konpondu edo ukatu nahirik, eta agian iritsi zen problemari erantzun jatorrago bat emateko garaia.

Javier de Burgos-ek (1833) gaurregun ezagutzen dugun Probintzi banaketa erdi-asmatu zuenetik, eskualdeen edo nazionalitateen nortasun historiko-kulturazkoa ez zuen Administrazioak hain-

tzakotzat hartu ere nahi. Nazionalitateak geroz eta kontzien-tziagotuz datoz, eta XIX. mendeko historiak erakutsi duenez, gerrateondoetan ezarritako irtenbideak ez dira eramankorrenak gertatzen. Konstituziozko aldakuntza batzu eskatzen ditu Espai-niak. Hori da errepublikazaleen eritzia.

Bigarren Errepublikak, gaizki egindako Estatu birmoldatu egin behar zuen; aginte politikoaren estrukturak, nazionalitateen beharrizan eta jomugetara egokitu nahi ziren Estatutuan. Jaiomin den Errepublikaren schaska, Donostiako Hitzarmena izan zen (1930eko abuztuan), eta bertan eskualdeen problemari leku na-barmena ematen zaio, han parte hartu zuten katalanei esker:

...los reunidos aceptan la presentación a unas Cortes Constituyentes de un Estatuto redactado libremente por Cataluña para regular su vida regio-nal y sus relaciones con el Estado español. Este acuerdo se hizo extensivo a todas aquellas otras regiones que sientan la necesidad de una vida autónoma (...). Tanto para las Cortes Constituyentes como para la vota-ción del estatuto por las regiones se utilizará el sufragio universal (*El Sol*, 18-VIII-1930).

Euskal Herriarentzat ere eskurakorra izango da, harrez gero, eskualdearen autonomia. Aro konstituziogile bat irekitzen da Estatuaren barnean. 1931ko apirilaren 14ean.

Errepublikaren lau arazo nagusiak, erabat korapilatuko dira urte haietako euskal historian: arazo soziala eta nazionala (jelki-de eta sozialisten arteko gatazka), autonomia eta erlijioa (Aita Sainduarekiko harremanak: Lizarrako Estatutua), erlijio/autono-miak eta armada (karlisten eta armagizonen arteko lagunkide-tza, gerrara iristeraino). Horietaz gain ezin ahantz beste tentsio bat ere: 1931ko Errepublika, ezkertiarra da Madrilen eta Barce-lonan, baina eskuindar egiten dute karlista eta abertzaleek Eus-kal Herrian.

Estatutua, aukera bat

Testuinguru honetan, euskal indarrek maila ezberdinetan lanegingo dute 1931n. Ekintza politikoaren bideak hiru ziren uda hartan:

- a) Herriaren mobilizazioa (Gernika, Lizarra).
- b) Alderdi politikoaren eta Udaletako alkateen elkartzea.
- c) Jakitun elkarteen lana (Eusko Ikaskuntzaren Elkartea).

Errepublikaren jaiotzatik 1937ra arteko ibilaldia malkartsua

izango da, itzaropen distiratsuenetik gerrate zurrunbiloan erortzeraino. Euskal Estatutuen asmoak loraldi, ekaitz eta makalal-dirik franko ezagutuko du sei urte laburretan. Gogora dezagun orduko gure Estatutugaien zerrenda:

1. — Eusko Ikaskuntzaren Aurreproiektua (1931-maiatza-31).
2. — Lizarrako Estatutugaia (1931-ekaina-14).
3. — Udalen Estatutugaia (1932-ekaina-19).
4. — Hiru Probintzietaako Estatutugai plebizatua (1933-azaroa-5).
5. — Euskal Estatutu aprobatua (1936-urria-6).

Ikusten denez, Euskal Herriak ez zuen bigarren Errepublikarekin, gerratera arte, Estatuturik lortu. Historia hori Katalunian gertatu zenarekin alderatzen badugu, handiagoa dugu oraindik atzerapena. Konstituzioaren 11. artikulua 1931ko uztailaren azkenetan onhartu zen Gortetan; honela zioen:

Si una o varias provincias limítrofes, con características históricas, culturales y económicas comunes, acordaran organizarse en región autónoma para formar un núcleo político-administrativo, dentro del Estado Español, presentará su Estatuto con arreglo a lo establecido en el artículo 12.

Hamabigarren artikulua, Estatutugaiaren proposamena egiteko prozedura mugatzen zuen: Udaletatik gehiengo batek proposatua izan behar zuen, eta gero plebizito batetan onhartua. Ahalbide horiei erantzuki, 1931ko abuztuaren 3an plebizatatu zen Katalunian hango Estatutugaia. Prest zegoen, beraz, noiznahi eztabaidatzeko, 1932ko maiatzetik aurrera aztertu zen deputatuen Ganbaran, eta 1932ko irailaren 15ean Estatutugaia Lege bilakatu zen. Kataluniak bazeukan, beraz, bere Estatutua.

Bienbitartean, nondik nora zihoan Euskal Herriarena?

Euskal mugimendu politikoa, bizkor

«Donostiako Hitzarmenean» parte hartzeko hain iaioak gertatu ez ziren euskal gizon politikoak, apartak irten zitzaizkigun herriaren ametsak konprenitu eta ekintzak gidatzeko. Apirilaren 14etik (Errepublikaren jaiotza eguna) ekainaren 14eraino (Udalen Batzarre Handia Lizarran), bi hilabete bakarrik doaz, baina Estatutuaren aldeko herritar mugimenduak heldutasun batua eta dinamika oso bizia erakusten ditu. Apirilaren 14ean bertan udaletxe eta herritarrei Gernikara dei egiten zaie 17rako.

Eskakizunak erizpide hauen barnean egiten dira: 1839ko Legea deusezta dadila; Espainiako Errepublikak berria onhartu egiten da; Espainiako Estatu federalaren barnean, Euskal Errepublikak aldarrikatzen da; Euskal Herriari autodeterminazio eskubidea aitortzen zaio, eta Udalen ordezkariak eta aipatutako erizpide hauen egiaztatzeak, Batzordea izenta dadila eskatzen da. Lehenengo egunetan Bizkaira mugatutako mugimendu hau, berehala hedatzen da beste euskal Herrialdeetara.

Gertakariak oso presaka datoz: maiatzaren 8an, Estatutuak bat presta dezala eskatzen zaio Eusko Ikaskuntzari. Udaletxeak dira mugimenduaren eragile eta gidari, berak baitziren, izan ere, herriaren bozak hautaturiko bakarrak (apirilaren 12ko hauteskundeak).

Baina Errepublikako agintariek ez zezaketen, inondik ere, mugimendu hura bere gisara ibiltzen laga, Euskal Herriak bere aldetik edozein erabaki hartuta Espainia osoaren ibilbide konstituziogilea hertsu ez zezan. Gernikako Bilera (apirilaren 17an) goarda zibilez eragotzi zen, lehenengo, eta berehala Diputazioen ordezkariak lau hiriburuetan Batzorde Gidariak izentatu ziren Madrildik zuzenean (*Comisiones Gestoras*). Horra Euskal Herriaren agintea erdibituta: alde batetik, alkateak eta herri indarrak, eta bestetik, Batzorde Gidariak eta hiriburuetak alkateak. Hauek ere beren Estatutugaia proposatu nahi zuten, bide batez Madrildiko prozedura bideak ongi gordez.

Prieto herritar mugimenduaren alde agertzen da; baina, hala ere, sozialistek eta ezkerreko partiduak, Madrildik ezarritako Diputazioen ordezkari Batzorde Gidarien proposamenei lagundu zieten, horrela, alkateen mugimenduaren aurrez aurre jarritz. Ezker-eskuinetan erdibitu ziren, beraz, Euskal Herriko indar politikoak. Herritar indar abertzaleek aurkez zezaketenen kontra, beste hautabide bat sortuz.

Alkateen mugimenduak, Eusko Ikaskuntzaren Elkartean (*Sociedad de Estudios Vascos*) aurkitu zuen beharrezko laguntza teknikoa: lehendik eginda zeuzkan lanez baliaturik eta alderdi guztietatik jasotako eritziak gogoan zituela, maiatzaren 31n, gaueko lauretan, burutu zuen bere aurreproiektua. Herriarentzat eta alderdi politikoentzat tresna teknikorik estimagarriena gerta zitekeen hura, hilabete eskas falta baitzen deputatu hauteskundeetarako (ekainaren 28an), eta hamabost egun bakarrik udal-agintariek eta herri osoak Lizarran egin behar zuen Bilera handirako.

Estatutuaren Aurreproiektua (Eusko Ikaskuntza)

Eusko Ikaskuntzaren Aurreproiektua eta Lizarrako Estatutu-gaia batbera dira, Bilera honetan egin zitzaizkion zuzenketa zenbait ezik. Sarrera, hamar izenburu, behin-behineko disposamena eta beste osagarri bat ditu Aurreproiektuak. Euskal Herriaz zer ulertzen den azaldu ondoren, eskubide eta betekizunak, euskal Estatuaren botereak, gobernailuak, fakultateak, hizkuntza, Espainiako Estatuaren ordezkariak, euskal Estatuaren eta Errepublikaren arteko harremanak, Herrialdeetako Estatutu bereziak, Errepublika espainolarekiko pagakizunak, eta Estatutuaren beraren erreforma arautzen dira Aurreproiektu horretan.

Aipatutako arazo horiei buruz zerak esaten dira: Foruen deuseztapena ez du Euskal Herriak sekula onhartu, eta betidani-ko jatorrizko egoera juridiko hartara itzuli nahi luke; Estatutuak ez du gogo hori ukatzen, baina, garaiko ahalbideetara etorriz, oraingoz Estatuaren mugetara biltzen ditu bere eskakizunak; Euskal Herria lau Herrialdeek osatzen dute, eta batasun bat dira, baina bakoitzak bere autonomia propioa ukan lezake; legeak egin, administrazioa eraman, tribunaleak eduki, legeak eta epaiak beterazi, hori dena egiteko eskubidea izango du euskal Estatuak; demokrazi eta gizaeskubideak garantiatuak egonen dira; euskara da euskaldunen hizkuntza nazionala.

Fakultaterik zabalenak aitortzen zaizkio euskal Estatuari: Estatuarekiko Konstituzio Tribunaldea, udal administrazioa, presondegiak, zergak eta kontribuzioak, politika ekonomikoa, segurtasun publikoa, defentsa (Polizia, Armada eta Itsas-armada), osasun-zaingoa, irakaskuntza osoa, gizarte-legeria, ongilegoa eta obra publikoak, basoak, lurgintza, ganaderia, industria, merkatalgoa, legeria zibila, etab. Fakultate hauk aipatu ondotik, oinarriko arau hau ematen du Aurreproiektuak:

El Pueblo Vasco es reconocido como soberano en todo lo que no esté limitada su soberanía *por la Constitución española o por el Estatuto* [azpimarkatu hori Lizarran honela aldatu zen: *por las atribuciones de que taxativamente hace cesión en este Estatuto al Estado Español*]. Por consiguiente, asumirá todos los derechos y facultades que no se reserven para el Poder del Estado español en el Estatuto y los ejercerá con la máxima intensidad y plenitud (Art. 15, A).

Zer geratzen zitzaion, beraz, Errepublika espainolari Euskal Herrian? Errepublikaren Gobernu modua, gizarte- eta gizaeskubideak zaintzea, Eliza-Estatuen arteko harremanak, sindikalgin-

tza, nazio-arteko harremanak, aduanak, txanpongintza, postak eta gerra, dena Estatutuaren arabera.

Eusko Ikaskuntzaren Estatutugaia aski ideiala zen, nazional-ki begiratuta (nahiko argi aitortzen zion Euskal Herriari bere burujabetasuna). Gehiago eskatu behar ote zen oraindik? Eta eska ote zitekeen, politiko posibilista batek premiazkoa duen zuhurtasuna galdu gabe? Nola jokatu behar zuen herriak? Nola alderdi politikoeak?

Lizarrako Estatutugaia (1931)

Ekainaren lehenengo hamabostekoan eztabaidatzen da Eusko Ikaskuntzaren Aurreproiektua. Gipuzkoatik sortzen dira zuzenketarik garrantzizkoenak, Elizarekiko harremani dagozkienak alegia. Ikus dezagun zer aldatu zen. Txandaka eraman behar den Lehendakaritzarako, Nafarroari lehenengotasuna ematen zaio (8. art.), euskal soberania azpimarkatu egiten da oraindik (ik. goian 15. art.), eskualde euskaldun eta erdaldunetarako zehazkiago mugatzen da euskararen irakaskuntza (17. art.). Baina Aurreproiektuari, etorkizunean ezingaraituzko eragozpenak ezarriko dizkion puntu berri bat dago batez ere Lizarran (15. art. 4.ari dagokiona). Honela dio:

El Estado Vasco (...) tiene competencia en las siguientes materias: (...) 4.º Las relaciones de la Iglesia y del Estado Vasco, el cual negociará un Concordato con la Santa Sede.

Zerk eraman zituen euskal agintariak arazo hau hor ezartzera? Euskal talde politiko abertzaleen batasun beharrak? Eskuin muturrak abertzaletasunari egiten zion txantaia bat ote zen bura? Noren eta zeren zerbitzutan asmatu zen 15. artikuluko laugarren pasarte berri hori?

Zalantzarik gabe, euskal Estatutugai jator haren azken garaitzapena eta geroko gurutzebidetaren lehenengo egonaldia izan zen Lizarrakoa.

Errepublikazaleak eta sozialistek ez zuten onhartu Lizarratik egiten zitzairen eskaintza. Lehentxeago Aurreproiektuaren alde agertutako Prieto, oso gogorki mintzatu zen. Geroago Diputazioetako Batzorde Gidariak ere Eusko Ikaskuntzarena onhartu baldin bazuten, ezinezkoa zen Lizarrakoa. Ez Euskal Herriko ezkerak, ezta Madrilgo Gobernuak ere ez zezaketen irents halako Estatutugairik, inola ere Errepublika hura laikoa izateko-

tan. 1931n, ezkerreko Errepublika bat bakarrik zen posible, eta Errepublika posible horrentzat eramanezina zen Lizarrako Estatutugaia.

Dena dela, 1931ko hauteskundeetan, Lizarrakoaren alde zudenek irabazi zuten: aldekoek 132.445 boto, kontrakoek 95.222; baina Espainian ezkerrek irabazi zuen, eta Katalunian bertan ere. Lizarran sartu zen arriskuetatik irteteko, Euskal Estatutuak mila eta bost laguntza beharko zituen, horregatik.

Madrilgo Gorteetara begira

Uztailean hasi zen Madrilen Konstituziogintza: 11-12. artikuluek ametitzen dituzte eskualde autonomoak eta berauentzako Estatutuak. Hala ere, Konstituziotik bertatik jaio litezke eragozpenak ere, Elizarekiko artikulugai gordin batzu baitaude hor: a) noren esku-barrutian egonen da Elizarekiko harremana, Errepublikarenean ala Gobernu Autonomoarenean? (14. art.), b) Estatu laiko eta erlijiorik gabe bat egingo ahal du Errepublikak? (3. art.), c) zer-nolako trataera emango zaie Elizari eta beronen elkarteei Estatuaren barnean? (26. art.).

Hogeitaseigarren artikulua honetan kontzientzi problema iren-tsezina idoro behar zuten, nahitaez, euskal abertzale katolikoek. Aski zen 26. artikulua, Errepublikarekin ozpinduta jartzeko, eta horretaz gainera, zer gertatuko zen Estatutugaiarekin, Erroma-rekin harremanetarako eskubidea ukatzen baldin bazitzairen?

Konstituzioaren erreka-ertzeko sasi horietan korapilatu zen, hain zuzen, Lizarrako Estatutugaia. Begira zer zioen Konstituzioaren 14. artikulua:

Son de la exclusiva competencia del Estado español la legislación y la ejecución directa en las materias siguientes: (...) 2.ª Relación entre las Iglesias y el Estado y régimen de cultos.

Hori tartean zela, nola jo aurrera? Irailean, hamalagarren artikulua eztabaidatu baino lehentxeago, 420 alkate euskaldun Madrila doaz, Alcalá Zamora Errepublikako Lehendakariari Lizarrako Estatutugaia eramatera. Ez alferrik!

Hiru egun geroago (irailaren 25ean) agertzen dira hodeiak. Leizaolak boto berezia aurkezten du artikulugaiaren kontra; Agirre, Rodezko eta Pikabeak, berriz, zuzenketa bana. Hala ere, 14. artikulua onhartuta gertatzen da. Baina eraso ez da hor bukatzen.

Erlijio arazoa geroz eta goriago dago Gorteetan: 26. artikulak Gobernu laikoaren kabutara utzi nahi ditu eliz elkarteak, eta, guztiek alde aurretik dakitenez, Jesus-en Lagundia da desegin nahi dena. Ezinaren kontra gudukatuz, azkenean euskal Deputatuek utzi egiten dute Kongresua. Harrez gero, Gobernuak du Estatutuaren inizatiba: Estatutugaiak, derrigorrez, Konstituzio berriari egokitua izan behar du. Hala dio 1931ko abenduaren 8ko Dekretuak.

Estatutuari Nafarroak ezetz? (1932)

Diputazioetako Batzorde Gidariek, alkateen Batzordeari deitu zioten, ponentzia izentatu eta beronek Estatutugai berria prestatu zezan. Eusko Ikaskuntzarena izan zitekeen lanaren oinharria. Nafar udalek erabaki zuten (220tatik 200ek), Nafarroak bereztat beste hiru Probintziekin batera, Estatutu bakarra hautatzen zuen (Iruñean 1932-urtarrila-31). Estatutugai lehenbaitlehen prestatu eta udaletxeen bototara jarriko zen. Ekainaren 19an egin zen bozketa Iruñean, eta, ofizialki orduan esan zenez, honela banatu ziren botoak:

	Emangabeak	Aurka	Alde
Nafarroa	35 (29)	123 (116)	109 (122)
Araba	15	11	52
Bizkaia	6	1	109
Gipuzkoa	3	2	84
OROTARA	59 (53)	137 (130)	354 (367)

Gaurdaino Nafarroak ezezkoa eman zuela esan izan da, nahiz eta, ofizialki esandakoaren kontra, beharbada parentesi arteko datu horik «errealegoak» izan. Jimeno Jurío-ren ustetan, egiatik hurbilago dabilta datu ezofizialak, ofizialak baino. Dena dela, autore honen arabera, Nafarroak ez zion euskal Estatutuari ezezkorik eman. Bi arrazoinetan finkatzen du bere eritzia: a) egiazko datuek ez dute Nafarroak ezezkorik esan zuenik frogatzen, b) urtarrilean herrialde guztiek, eta Nafarroak ere, Estatutu bakarraren alde bozkatu ondoren, ez zen legezko edo gizabidezko herrialde bakar batek (Euskal Herri osoarekiko minoria batek) gainerako guztien kontra berak bakarrik erabakitzea. Nafarroako «Acción Autonomista»k 1932ko irailean esaten zuen bezala:

La imposibilidad racional y jurídica de que, en una misma asamblea y

votación, encaminadas a un fin que precisamente se quiso común [*urtarrileko erabakia*], prevalezca el criterio de la mayoría de una minoría, frente a la mayoría absoluta, y las significativas circunstancias de que se falsease el voto de algunos Ayuntamientos por sus representantes, y de que un buen número de ellos no estuvieran presentes en la asamblea o se inhibieran de votar, conspiran, bien a las claras, a la misma conclusión.

Orain artean sostengatu diren eritzi historikoen kontra, hau idatzi du (eta frogatu) Jimeno Jurío-k: *basados en datos reales no puede afirmarse que Navarra dijera «no» al Estatuto Vasco, sino más bien todo lo contrario.*

Hiru Probintzientzako Estatutugaia prestatzen (1933-34)

Nafarroa aparte geratzen zenez, hiru Probintzietarako beste Estatutugai bat moldatu beharra zegoen. Kataluniako Estatutuaren onhartzeak eskaintzen zuen egokieraz sobera baliatu gabe (Prieto-k kontseilaturikoak ahantziz), ezker-eskuinetatik aitzaki-maitzaki, luzamendutan joan zen aurreproiektuaren lana. Hamalau hilabetetako atzerapenarekin, azkenean aurrekoa bera moldatuz egokitu zen oraingo Estatutugaia. Honetarako, bat etorri ziren kultur talde, alderdi politiko eta langile erakundeak. Gasteizen egin zen Udaletxeen bilera, 1933ko abuztuaren 6an, eta onhartua izan zen Estatutugaia: 239 udaletzek eman zuen aldeko botoa, 28k kontrakoa, eta 15ek zuria.

Konstituzioak agintzen zuenari segiz, han onharturikoa herriari eskaini behar zitzaion bototara. 1933ko azaroaren 5a izentatu zen plebizitorako. Nafarroaren exenpluak eta politikaren egoera crokorrak eraginda (berehala hartuko zuen eskuinak Errepublikaren agintea, «Bienio Negro» deitua hasiz, 1933-35), garai batetan baino ugariago agertu ziren ezezkoak Araban: zentsuaren % 46k bakarrik eman zuen alde. Hala ere, hiru Probintzietako % 84ek baiezkoa eman zuenez (Bizkaian, % 88; Gipuzkoan, % 89), onhartua izan zen Estatutugai plebizatua. Ez ezkerrean, ez eskuinean egon zen ofizialki eta osorik Estatutuaren kontrako partidurik; baina bai sozialisten artean, bai karlistetan izan zen kontra agertutako talderen edo indarren bat edo beste.

Orain, bai, prest zegoen Gorteetarako Estatutugaia. Halabeharrez, euskal abertzaletasun eskuindarrari halako beldurra zion Espainiako ezkerrek laster galduko zituen 1933-azaroko hauteskundeak, jelkideek hemen beren egoera finkatuago baino egiten

ez zuten bitartean. Zer gertatuko zitzaion Madrilako bidea hartu zuten Proiektuari?

Gorteetako Estatutu Batzordeak luzamendutan erre zituen hilabeteak, radikal-cedistak tartean zirela. Abertzaleek hurbiletik ikusi ahal izan zuten egiten zitzaien azpijana, eta oposiziora pasa ziren Gorteetan. 1934ean katalanen alde agertuko dira, Generalitat-ek aurrera eraman nahi zuten lur-erreformaren konstituzionaltasuna defendatuz, eskualdeetako Estatutuen zentzuaren arazoa baitzebilten tarteko. Haiekin bat eginik, Gorteetatik irten egingo dira euskal Deputatuak (lehenago erlijio eztabaidan egingakoa, orain nazionalitate Estatutuen alde egiten dute).

Une honetatik aurrera, maila ofizialetako ekintza moteldu egiten da, herri ekintzari lehenengotasuna emateko. Abertzaleak, 1931n bezalaxe, herri mugimendura itzultzen dira; horretarako, udalen batzarre bat egiten da uztailearen 5ean, eta Madrila bidali beharko diren udal-ordezkariek aukeratzeko, hauteskundeetara dei egiten du batzarreak. Berehala dator Gobernuaren debekua, baina, hala ere, erabakitakoari eutsiz, herri askotan egiten da bozketa (1934eko abuztuaren 10ean).

Irailaren 2an udalen batzarre bat biltzen da Zumarragan. Alkate askok eta askok ez du haraino iristerik, indar armatuek eragotzi dietelako; baina han daude deputatuak (abertzale, sozialista, eta katalanak ere). Debeku guztien aurka, abertzaleek ez dute herria kontzientziatzeko aukerarik galtzen. Honetan Gobernuak ere laguntzen du bere gisara, kale eta herrietan indar armatuen zampakieriaz; Ministergoetatik, Kontzertu ekonomikoaren kontra erabakiak hartuz, bilerak debekatu... Euskal abertzaletasuna ezkerrean lerritzen da geroz eta argiago.

Madrilgo azken guduak

Eta euskal Estatutuaz zer? Espainiako eskuinak, aginte makila eskutan duela, ez du horretaz entzun ere nahi; ezkerre, ostera, iraultza armaturako prestatzen ari da. 1934eko urrian lehortuko da errebolta, eskuindarren Errepublikari erasoz, eta Katalunian Companys-ek «Estat Català» delakoa oihukatzen du. Lerroux-CEDAren Gobernuak bazuen aski buruhauste langileria errebolatua eta beronen gidariak presondegira eramaten. Fronte guztion artean, euskal Estatutugaiak ez du lekurik, edota tirokatu egiten da.

Azken defentsa sonatua, 1935eko abenduko Gorteetakoa izan

zen. Agirrek eta Irujok daramate Estatutu eskakizunaren ikurri-
na. Calvo Sotelo da, aurrez aurre, kontra jarduten dena. Honela
komentatzen du Tamames-ek orduan gertatua:

La sesión de las Cortes del 5 de diciembre en que se debatió la cuestión se hizo memorable. Aguirre e Irujo de un lado, se enfrentaron con Calvo Sotelo y el coro de diputados gubernamentales en uno de los torneos dialécticos más ilustrativos de toda la historia republicana. De Calvo son estas palabras: «¡Ha quedado demostrado, señor presidente del Consejo, que el partido nacionalista vasco es separatista! ¡A ese partido ya no se le puede dar el Estatuto...! ¡No más hablar de Estatuto, porque sabemos que ese Estatuto será en vuestras manos un arma homicida!».

Laster disolbatzen dira Gorteak, eta 1936ko urtean, Gobernuaren eta politikoen eginkizunik kezkarrienak ez daude inongo Estatututan, hauteskunde eta ondorengoetan baizik. Urtarri-lean eratzen da «Fronte Herritarra» (*Fronte Popular*); otsailean, ezkerre da irabazle hauteskundeetan. Euskal herrian, bai Fronte Herritarrak eta bai abertzaleek (beren aldetik aurkeztu dira haur, ezker-eskuinetan Frontea eta CEDA/tradizionalistak dituztela), Estatutuaren eskakizuna beren programetan dute. Elekzioen ondoren hiru talde handitan agertzen da Euskal Herria: eskuina (CEDA, karlista, eta abar), 155.500 botorekin; ezkerre (errepublikazale, sozialista, komunista), 169.000ekin eta EAJ/PNV, 151.000 botorekin. Honela, ba, 1936ko hauteskundeetan hirutatik bi Estatutuaren aldekoak ziren Euskal Herrian.

Dagoeneko, EAJk ikasi du, ongi ikasi ere, eskuindarrendatik apenas itxaron daitekeela Estatuturik. Euskal abertzaletasunaren itxaropena ezkerrean dago, harrez gero. Gorteak irekitzean (apirilaren 4ean), Azaña-k euskal Estatutugaiaren eztabaida ere proposatzen dio Ganbarari, honek berehala landu beharko dituen eginkizunen artean.

Baina ezin, ordea, biharamunetik bertatik arazoari heldu, Errepublikari egiteko larriagorik sortu baitzitazioen: Lehendakari berria aukeratzea, ordena publikoa, grebak, zenbait sozialistaren iraultzarismoa. Horra, ba: EAJk ezagutu ditu bere ezkerreko lagunkideak eta badaki Errepublikarekin joan behar duena; baina Errepublika elbarri bat da hura.

Uztailean Altxamendu Nazionala lehertzen da. Hasi da, ba, gerrate luzea.

Borrokatzeko frontera zihoan Euskadiri besapera sartu zion Estatutuaren opil gozoa Errepublikak. Hainbeste egonaldi eta

itxoinaldi luze egindako Estatutugaia bapatean onhartua izan zen, urriaren 6an.

Bost urteren ikaskizunak

Ikusi dugunez, 1931tik 1936ra arte, Euskal Herriarentzat bost Estatutu prestatzen dira, katalanek lehenengoa eta bakarra aski izan zuten bitartean. Eman zitzaiguna ere, gerra hasi eta handik bi hilabete t'erdira eman zitzaigun. Gurutzebide hark gauza jakingarririk izan zuen:

1. — Herriaren mobilizazioak toki nabarmen bat ukan zuen (Gernika, Lizarra, Zumarraga; gerratean); baina egunean eguneko politikan bake garaietako mobilizazioak ez zuen, azkenean, premiazko zen fruiturik eman. Gerrateko mobilizazioari esker lortu zen Estatutua.

2. — Klasismoaren traizioa jasan zuen Euskal Herriak: euskal oligarkiak saldu egin zuen. Atxakiarik ttipiena aski izan zuen bere betiko bide zentralistari heltzeko eta, ahal izan zuenean, herria bera ere maneiatzeko (Iruñean 1932an, Araban 1933an, gerraterako 1936an).

3. — Herriaren bozketa mailan, Euskadiko Estatutua ez zen bideratu, arik eta Herrialdeen zalantzak alboratu (Nafarroarenak 1932an, Arabarena 1933an) eta etorkinen sozialismoaren zentzua eta kontzientzia irabazi ez ziren arte.

4. — EAJ/PNV, alderdi iraultzaile bat izan gabe ere, bere abertzaletasun herritarraren indarrez, ezkerteratu egin zen, sozialista eta errepublikazaleekin batera gerra egiteraino. Eboluzio horrek eta «Bienio Negro» (1933-35) hark sozialismoari eman zion eskarmentuak, posibleztatu zuten Estatutua, eta gerrateak nahitaezko bihurtu.

5. — EAJ/PNVren eta PSOEn jarraitzaileek (hemengotarrak eta etorkinek) beren interesak elkarganatu ahal izan ez zituzten arte, ez zen lortu euskal Estatuturik.

6. — Politikarien manikeismoak, eta pragmatismorik ezak (erlijioaren arazoa, ezker-eskuinetan, 1931-33an), Estatutuaren lorpena atzeratu baizik ez zuten egin.

7. — Teorikoengan kontzientzia argia zegoen Euskal Herrian, nazionalitatearen soberaniaz eta hortik jaiotzen diren eskubi-deetaz, eta Eusko Ikaskuntzakoak saiatzzen ziren juridikoki azaltzen. Ondoko Estatutuetan, ordea, geroz eta murriztago agertzen

da hori. Honetan pobreena, hain zuzen, 1936an eman zitzaiguna da.

J. I.

LA REPUBLICA ESPAÑOLA Y EL ESTATUTO VASCO

La historia del estatutismo vasco durante la Segunda República (1931-36) española resultó azarosa. El problema político, no resuelto, de las autonomías regionales fue una herencia recibida de la Monarquía y de una reciente historia antiforal de la política española.

Al mes y medio de la proclamación de la República, la Sociedad de Estudios Vascos, a instancias del movimiento municipalista de alcaldes, elaboró el primer Anteproyecto de Estatuto para Euskadi. Fue aprobado en la Asamblea de Municipios vascos de Estella (Navarra) el 14 de junio de 1931, introduciéndose algunas enmiendas, particularmente una alusiva al derecho de la región autónoma para concordar con la Santa Sede.

Esta propuesta chocó con el articulado de la nueva Constitución republicana que atribuía tal facultad de establecer Concordatos con Roma al Estado central. Esta contradicción obligaba, pues, al autonomismo vasco a revisar sus coordenadas político-religiosas, lo que dio lugar a la crisis del «Bloque Vasco-navarro».

Durante los primeros meses de 1932 se elaboró de nuevo el Proyecto estatutario, de acuerdo con las pautas constitucionales. En junio de dicho año, Navarra aparentemente rechazó el mismo (hecho histórico que ha sido probado recientemente como falso y manipulado). Las tres provincias de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya debieron, entonces, retocar el texto, que fue aprobado en Vitoria (6 de agosto de 1933) por los municipios vascos y plebiscitado el 5 de noviembre de 1933, aprobándose el mismo con el 84% del censo electoral. De este modo, el Proyecto quedaba a disposición de las Cortes españolas.

El acceso al Poder de la derecha (radicalismo y CEDA) dio lugar a una prolongada demora en el seno de la Comisión parlamentaria de Estatutos, demora que se alargó a causa del enfrentamiento entre la Generalitat catalana y el Gobierno central (problema de la inconstitucionalidad de la Ley de Cultivos, en junio de 1934), y la represión que siguió al levantamiento armado de las izquierdas (octubre de 1934).

El desencanto sufrido por el PNV (Partido Nacionalista Vasco) con las derechas españolas, durante el llamado Bienio Negro (1933-35), lo alejó de aquellas y propició una mejor inteligencia con las izquierdas, que volvieron al Poder en febrero de 1936. Comenzó, así, una nueva etapa de promesas y esperanzas; pero el 18 de julio de 1936 se desencadenó el Alzamiento Nacional, dando lugar a la Guerra Civil.

Al fin, el 6 de octubre de 1936 la II República rubricaba con la aprobación del Estatuto la fidelidad republicana de Euskadi. En el breve tiempo de cinco años y medio se habían elaborado o retocado hasta cinco proyectos. Las movilizaciones populares, los enfrentamientos y colaboraciones

de los partidos, la actividad político-cultural, todo ello contribuyó al desarrollo de la conciencia nacional vasca y a una mejor matización de las posturas autonomistas de cada grupo protagonista.

LA REPUBLIQUE ESPAGNOLE ET LE STATUT BASQUE

L'histoire du statutisme basque pendant la IIe République espagnole (1931-1936) fut hasardeuse. Le problème politique, non résolu, des autonomies politiques régionales fut un héritage reçu de la Monarchie et d'une récente histoire antiforale de la politique espagnole.

Un mois et demi après la proclamation de la République, la Société d'Etudes Basques, à la demande du mouvement municipaliste. Il fut approuvé dans l'Assemblée des Municipales Basques d'Estella (Navarre) le 14 juin de 1931, après l'introduction de certains amendements, particulièrement celui qui faisait allusion au droit de la région autonome pour se mettre d'accord avec le Saint-Siège.

Cette proposition choqua avec l'ensemble d'articles de la nouvelle Constitution républicaine qui attachait la faculté d'établir des Concordats avec Rome à l'Etat central. Cette contradiction obligeait, donc, l'autonomisme basque à revoir ses coordonnées politico-religieuses, ce qui donna lieu à la crise du «Bloque Vasco-Navarro».

Pendant les premiers mois de 1932, on élaborà à nouveau le Projet statutaire, en accord avec les normes constitutionnelles. Au mois de juin de la même année, la Navarre rejeta apparemment le Projet (fait historique qui a été récemment prouvé comme faux et manipulé). Les trois provinces d'Alava, Guipuzcoa et Biscaye durent alors, remanier le texte, qui fut approuvé à Vitoria (6 août 1933) par les communes basques, et plébiscité le 5 novembre 1933, après avoir été accepté par 84% des électeurs. De cette façon, le Projet restait à la disposition des «Cortes» espagnoles.

L'accès au Pouvoir de la droite (radicalisme et CEDA) donna lieu à un retard prolongé au sein de la Commission parlementaire des Statuts, retard qui se traîna encore à cause de l'affrontement entre la Generalitat catalane et le Gouvernement central (problème de l'inconstitutionnalité de la «Ley de Cultivos», en juin 1934), et de la repression qui suivit le soulèvement armé de la gauche (octobre 1934).

Le désenchantement subi par le PNV (Parti Nationaliste Basque) à cause de la droite espagnole, pendant le «Bienio Negro» (1933-1935), l'éloigna de cette droite et favorisa une meilleure compréhension avec la gauche, que reprit le Pouvoir en février 1936. Ainsi commença une nouvelle étape de promesses et d'espoirs; mais le 18 juillet 1936 naissait le Soulèvement National, donnant lieu à la Guerre Civile.

Enfin, le 6 octobre 1936, la IIe République signait, avec l'approbation du Statut, la fidélité républicaine d'Euskadi. Pendant le bref temps de cinq ans et demie, on avait élaboré ou retouché cinq projets. Les mobilisations populaires, les affrontements et les collaborations des partis, l'activité politico-culturelle, contribuèrent au développement de la conscience nationale basque et à une meilleure donnée des positions autonomistes de chaque groupe protagoniste.